

Capítol 5 ■ LA NOCIÓ DE SOCIETAT CIVIL

---

1. La idea de societat civil permea tot l'estudi i la recerca realitzada. Com ja s'ha mencionat, en el disseny d'investigació i el any i mig de treball de camp intensiu que hem portat a terme, s'ha treballat amb una versió relativament senzilla del concepte; podem afegir ara que això ha estat així perquè, de cara al treball de camp realitzat, eren els indicadors del contingut i actituds bàsiques de la societat civil, és a dir, els episodis d'acció col·lectiva seleccionats per a la indagació empírica, els que calia operacionalitzar pormenoritzadament.

Tot i això, la noció de societat civil ha estat ampliament treballada i l'objecte d'aquest capítol és oferir una composició de lloc del punt on han confluït els esforços de l'equip de recerca. Fonamentalment, en tres activitats. Una, el seminari portat a terme a la Facultat de Ciències Econòmiques durant el 2001-2002 sobre els temes teòrics de la investigació, entre els quals el que ara considerem. Segona, una breu reflexió sistemàtica que, sobre la base dels intercanvis al seminari esmentat, és una primera base per a aprofundir en la noció; és aquest material el que reproduïm a continuació a aquest capítol 5. I tercera, la discussió operacional que sobre la qüestió s'ha inclòs al capítol 4 anterior (vegeu allí l'epígraf 5B).

2. A partir del treball de Salvador Giner i Víctor Pérez Díaz (1996: 20-21) es pot formular una primera aproximació al concepte de societat civil.

Societat civil implica:

1. Un context polític de drets individuals i llibertats polítiques: d'expressió, reunió, associació, etc.
2. L'existència d'un espai públic de trobada i debat on concorren i actuen tant els individus com les associacions voluntàries de tota mena: les que busquen satisfer interessos particulars i les que persegueixen la provisió de béns comuns, les que cerquen beneficis econòmics i les que cerquen beneficis no econòmics.
3. L'Estat, que es guia per una constitució política i que s'absté d'intervenir en la vida interna de la societat civil i de les associacions voluntàries, garanteix l'imperi de la llei. L'Estat és una autoritat responsable davant del conjunt dels ciutadans i està dotat de poders limitats.
4. L'existència d'unes disposicions culturals de les persones (una cultura democràtica) que les empeny a intervenir tant en el debat públic com en l'acció orientada cap a la vida pública.

En termes *estàtics*, s'inclouen en la societat civil tots els membres de la societat (almenys tots els dotats de drets de ciutadania); encara que alguns, pocs o molts, puguin ser inactius en l'àmbit civil, tots són *potencialment* actius. En termes *dinàmics*, només s'hi poden incloure els ciutadans mobilitzats i/o associats, els ciutadans civilment actius. Aquesta distinció no apunta a cap divisió estàtica de la societat civil. Es pot dir que una societat civil pot existir sota graus diversos de mobilització i dinamisme. Una circumstància qualsevol pot fer que la societat civil perdi activitat i quedi en un estat d'atomització, latència o hivernació; però en la mesura que es conservin els quatre trets esmentats, la vitalitat o dinamisme de la societat civil pot rebrotar. (Justament la nostra

recerca intenta detectar, analitzar i comprendre el pas d'una determinada societat civil a una altra amb un grau superior de complexitat i autonomia.)

La societat civil es contraposa, abans que res, a l'Estat. L'Estat inclou els poders legislatiu, executiu i judicial, les administracions públiques i les forces armades i de seguretat. Les condicions de drets, llibertats i igualtat que fan possible la societat civil són producte d'un "pacte constitucional" que, entre altres coses, encarrega a l'Estat la tutela i garantia d'aquests drets i llibertats. Aquest pacte implica un equilibri i una interacció: de vegades l'Estat té la iniciativa, de vegades és la societat civil qui la té. Les amenaces a les llibertats (i per tant a l'existència de la societat civil mateixa) poden venir tant de l'Estat com de la mateixa societat civil, però finalment sempre és l'Estat qui consuma la destrucció de la societat civil, esdevenint totalitari. L'Estat totalitari elimina drets, llibertats, pluralisme, debat públic i associacionisme autònom, passant a monopolitzar tota la iniciativa social, i eliminant tot això, elimina la societat civil. Els únics drets que queden vigents es limiten a l'àmbit *privat*. Queda suprimida la ciutadania. L'Estat i les seves ramificacions en la societat (com el partit únic) queden com a únics subjectes de drets.

A les poliarquies, entre Estat i societat civil s'interposen organitzacions i altres actors que fan de pont entre ells. Els més importants són els partits polítics. Aquests tenen com a objectiu accedir a les institucions estatals per exercir-hi una acció de govern i s'adrecen als ciutadans per obtenir el seu suport. Segons una visió elitista i reduccionista com la de Schumpeter (a *Capitalisme, socialisme i democràcia*, p. 269), "el mètode democràtic és un ordre institucional per assolir decisions polítiques en què alguns individus obtenen el poder de decidir a través d'una lluita competitiva pel vot del poble". Aquesta visió nega o subestima l'existència d'una societat civil: el principal paper dels individus seria delegar la sobirania, i els partits serien els mecanismes per reclutar i enquadrar els candidats a exercir el poder polític. En la nostra visió, els individus són (almenys potencialment) *ciutadans*, i no únicament al moment de votar. Els partits són no únicament màquines de recollir vots, sinó també organitzacions que intervenen en l'espai públic buscant donar expressió a interessos i aspiracions de la societat. Interactuen amb la societat civil, amb les associacions voluntàries, etc., i en aquesta interacció influeixen en la configuració de la societat civil i són influïts per ella. La interacció és més intensa quan el partit està a l'oposició, però no deixa d'existir quan el partit ocupa el poder de l'Estat.

Arato i Cohen introdueixen entre Estat i societat civil una instància medidora, la "societat política", que inclouria partits, organitzacions polítiques i parlaments. Aquesta instància capta el rol medidor que s'atribueix als partits en el paràgraf anterior: "el paper medidor de la *societat política* entre la societat civil i l'Estat és indispensable, però també ho és l'arrelament de la societat política en la societat civil" (Arato-Cohen 1999: ix-x). Observi's que aquests autors atribueixen als *parlaments* (és a dir, als organismes directament representatius de l'Estat) un paper també medidor. Aquest punt és discutible, però subratlla la dificultat de posar barreres clares i tallants entre Estat i societat civil. (El subgrup de la recerca dedicat a les mobilitzacions contra l'OTAN proposa de considerar els *ajuntaments* com a estructures-pont entre Estat i societat civil, potser més justificadament que els restants cossos representatius degut a la seva proximitat a la ciutadania.)

No es pot, com feia Hegel, identificar Estat i interès general, i considerar la societat civil com l'esfera pròpia dels interessos particulars. A la societat civil estan presents alhora interessos particulars i generals (i paral·lelament l'Estat defensa i promou de vegades interessos particulars, a més dels generals). Però la legitimitat de l'Estat deriva de la seva encarnació dels interessos generals (la "Generalitat" de Catalunya...).

L'existència de grans concentracions de poder econòmic i mediàtic representa l'existència d'uns centres de decisió que afecten els interessos de grans quantitats de persones. Per això, Arato i Cohen sostenen que la societat civil no s'ha de concebre només per oposició a l'Estat, sinó també al poder econòmic. Ells parlen concretament d'"economia" (*economy*): "Entenem la 'societat civil' com una esfera d'interacció social entre economia i Estat, integrada abans que res per l'esfera íntima (especialment la família), l'esfera de les associacions (especialment les voluntàries), els moviments socials i les formes de comunicació pública" (1999: ix). El poder burocràtic de l'Estat i el poder econòmic d'unes minories són amenaces contra l'autonomia i el dinamisme de la societat civil, i per això aquests autors proposen "un programa que tracti de representar els valors i els interessos de l'autonomia social enfront, *alhora*, de l'Estat modern i de l'economia capitalista, sense caure en un nou tradicionalisme" (1999: 30).

Aquest plantejament es distancia de la concepció més habitual de societat civil, que inclou tota l'activitat econòmica indiscriminadament. Se'ns planteja el problema de com considerar "el mercat". Descarto que el mercat sigui un tret inherent a la societat civil o inseparable d'ella, com sosté V. Pérez Díaz. De fet, com diu McGrew (1992: 70), hi ha actors de la societat civil que juguen en el mercat i altres (associacions, moviments socials, partits) que no ho fan. De fet, les interaccions essencials per a la vida de la societat civil no es produeixen en el mercat: la vida associativa, cultural, recreativa, religiosa, el debat polític, la pressió dels moviments socials sobre les autoritats, etc. (Una vaga econòmica, per exemple, no és una relació de mercat, sinó una interacció que intenta modificar una relació de mercat: el nivell salarial o preu de mercat de la força de treball.) Si el que vol dir V. Pérez Díaz és que no hi pot haver societat civil sense "economia de mercat", més val que ho digui clarament. Però això no és cert. Si no hi ha hagut societat civil en economies de planificació central com la soviètica, és per altres raons, com ho prova el fet que tampoc hi ha societat civil a la Xina, malgrat l'expansió irrefrenable del mercat.

Finalment, és interessant considerar l'aportació de Thomas Janoski (1998), que distingeix quatre esferes. Apart de l'esfera *estatal*, contempla la *privada*, la *mercantil* y la *pública*.

La privada és la vida familiar, les xarxes de coneguts i amics, la propietat personal, els afectes. Es basa en el dret a la privacitat, que pot ser envaït per l'Estat (que pot retirar, per exemple, la tutela dels pares sobre els fills) o l'esfera pública (els moviments socials poden interferir en el dret a l'avortament).

La mercantil es compon d'organitzacions privades i algunes públiques (empreses) que proporcionen béns i serveis. També comprèn els sindicats, les patronals, els gremis, amb els matisos que s'expliquen més avall.

La pública comprèn les associacions voluntàries (partits, grups d'interès, associacions benefactores, moviments socials), i també mitjans de comunicació, centres educatius i sanitaris.

Aquesta classificació té bastants inconvenients. Potser allò que pot ser més útil és la diferenciació entre *privat / mercantil / públic* com tres esferes distintes dintre de la societat civil. També és interessant l'ús que en fa l'autor com a eina analítica, *subratllant que les quatre esferes interseccionen entre si* (veure diagrama a Janoski, 1998: 13), de manera que certes activitats o certs agents es poden ubicar en zones comunes a 2 o més esferes, la qual cosa dóna moltes possibilitats d'aplicació del marc conceptual. Per exemple, els partits apareixen a la intersecció entre esfera estatal i esfera pública; els sindicats i patronals a la intersecció entre esfera pública i esfera mercantil, etc.